

Kroniek

J.W. van der Jagt

‘God zei...’

We moeten er wel aan geloven in het Darwinjaar! Het is pas voor de helft verstreken, maar de vloed van publicaties over het ontstaan van de aarde is al tot een tsunami aangezwollen. Of het nu de krant is, de tv, de radio of het internet, elk medium put zich uit in aandacht voor Darwins theorie. Begrijpelijkerwijs richten christelijke media zich daarbij op de vraag hoe deze theorie zich verhoudt tot wat de Heilige Geest over het ontstaan van de wereld heeft geopenbaard: dat zij de schepping is van God, de Almachtige, de Vader van onze Heer Jezus Christus.

Al die aandacht zou enige zin hebben als ze ons hielp om het Woord en de werken van God beter te verstaan. Die indruk geeft de discussie bepaald niet. Tussen de twee uiterste standpunten van schepping of evolutie dienen zich allerlei varianten aan, met ieder een eigen naam. Er zijn atheïstisch-evolutionisten, maar ook deïstisch-evolutionisten. Je hebt oude-aardecreationisten en dus ook jonge-aardecreationisten. Er is ook de theorie van het Intelligent Design, een opvatting die Andries Knevel serieus neemt nadat hij met veel poeha afstand nam van zijn oude creationistische opvatting (*Reformatorisch Dagblad*, 10 april 2009). Noemt de een het creationisme ‘misbruik van het verstand’, dan beweert de ander: ‘theologie kan niet om creationisme heen.’ Iemand kan zich ‘theïstisch evolutionist’ noemen, een ander zegt: ‘theïstische evolutie knaagt aan schriftgezag.’ Er zijn er die Genesis 1 als een kader lezen. Maar een ander noemt stellig ‘Genesis 1 letterlijk historie’ of ‘de zes scheppingsdagen waren dagen’. En terwijl de zogenoemde koolstofdatering van fossielen velen doet denken dat de aarde heel oud moet zijn, zeggen anderen: ‘koolstofdatering wijst op jonge aarde’ of ‘aarde geen miljarden jaren oud’. Deze krantenkoppen (ik ontleen ze aan het *Reformatorisch Dagblad*) drukken eerder verwarring dan verheldering uit. Het komt allemaal niet veel verder dan het uitwisselen van standpunten. Een conclusie uit de enquête die het *Nederlands Dagblad* laatst hield, luidt dan ook: ‘Zowel predikanten en docenten geven in grote meerderheid aan dat de huidige discussie over schepping en evolutie hun visie niet wezenlijk verandert’ (*ND*, 16 mei 2009).

Grote zaken

Ongetwijfeld heeft dit ermee te maken dat het over grote zaken gaat. ‘Door het woord van de HEER is de hemel gemaakt, door de adem van zijn mond het leger der sterren’ (Ps. 33:6). Wat zullen wij als mensen over het werk van de Almachtige zeggen?

De huidige discussie heeft wel wat van de strijd die de kerk vroeger moest voeren om te komen tot de belijdenis van de heilige Drie-eenheid. Hoeveel moeite gaf het niet om te leren erkennen: God is drie-één. Met dat dit beleden wordt, hoor je nóg onze verlegenheid. Die klinkt daarin dat de telwoorden drie en één zijn samengevoegd en naast elkaar geplaatst als een nieuw woord ‘Drie-een’. God, in de volheid van zijn bestaan, is voor ons niet te berekenen of te bevatten. Het is te verheven. Wij kunnen er niet bij.

Valt hetzelfde niet te verwachten wanneer wij spreken over het scheppen van deze God? Job heeft het geleerd. P.A. Bergwerff wijst daar terecht op (*ND*, 16 mei 2009). Job kreeg na al zijn klagen ten slotte antwoord van de Here. ‘Sta op Job, wapen je. Ik zal je ondervragen. Zeg mij wat je weet. Waar was jij toen ik de aarde grondvestte? Vertel het me, als je zoveel weet’ (Job

38:3v). In vier lange hoofdstukken leidt de Here Job rond in zijn Scheppersmajesteit. Job kon uiteindelijk wat hij over God gezegd had, alleen maar vol berouw herroepen (Job 42:6). Hoe vaak zullen wij nog met berouw ónze woorden over God herroepen?

Verschuiving

Over herroepen gesproken, daarvan was ook sprake in de rumoermakende tv-uitzending waarin Andries Knevel zijn creationistische opvatting van vroeger afzwoer. Hij is tot het inzicht gekomen dat God de wereld niet in zes dagen van vierentwintig uur geschapen kan hebben.

Zijn herroeping is in bepaalde opzichten illustratief bij de enquête van het *ND* die ik al noemde. Als ik me tot de Gereformeerde Kerken mag beperken, dan zie je dat 45% van de predikanten meent dat God de wereld in zes dagen schiep, maar dat dit niet noodzakelijk dagen van 24 uur geweest hoeven zijn; en bijna 40% meent dat Genesis 1 een vertelkader is. Dat wil zeggen dat de Israëlitische week het kader vormt waarin Gods scheppende daden worden verteld, zonder dat Hij werkelijk in zes dagen, en de volgorde daarvan, te werk ging. Als ik de cijfers optel, leidt dat tot de conclusie dat slechts 15% van de predikanten gelooft dat God de wereld in zes dagen van 24 uur schiep. Dat lijkt mij een enorme verschuiving.

Deze verschuiving ligt niet zozeer bij de vraag of het dagen van 24 uur waren. Dat is in de Gereformeerde Kerken nog nooit een sjibbolet voor rechtzinnigheid geweest, zoals dat in het creationisme wel het geval was. Het opmerkelijke is nu dat velen hun opvatting over een schepping in zes dagen herroepen. Kennelijk openbaart Genesis 1 niet wat God deed. Die verschuiving is groot.

Korte triomf

Toen Andries Knevel zijn opvatting herriep, bracht dat commotie teweeg. Toch is zijn ‘beking’ minder opmerkelijk dan ze lijkt en dan zoals ze werd gebracht. Volgens het *ND*-onderzoek gaat de discussie in ons land nog steeds ‘tussen het creationisme en de evolutietheorie’. In dat dilemma koos Knevel destijds voor het creationisme. Daarbij denk ik aan creationisme zoals dat gegevens uit de Bijbel gebruikt in het kader van wetenschappen zoals geologie of biologie, waarbij deze gegevens wetenschappelijk als gezaghebbend en betrouwbaar gelden omdat God ze heeft geopenbaard.

De gereformeerde theologie heeft daartegen geprotesteerd. Het is onderkend dat dit een vorm van *biblicisme* is dat zich wel op Gods Woord beroept, maar geen recht doet aan de aard en de bedoeling van Gods Woord. Je isoleert de bijbelse gegevens uit het verband van de Schrift en geeft ze een andere bedoeling dan waarmee ze in dat verband functioneren. In 1971 sprak J. Kamphuis over ‘Het gebruik van de Heilige Schrift in de wetenschap’. Daarin gaat hij, verwijzend naar discussies die toen speelden over de schepping, in op zulk schriftgebruik. Hij typeert het als fundamentalistisch bijbelgebruik waarmee men zich verweert tegen het modernisme, maar dat vreemd is aan de bedoeling van de Schrift. ‘Het is wel verleidelijk je met één Schriftwoord van vele complicaties en vragen af te maken, maar de grote vraag blijft of dat Schriftwoord nog wel als het woord van genáde (Hand. 20:32) wordt gehoord en gehoorzaamd’ (*Begrensde ruimte*, p. 58). Je kunt met een dergelijk bijbelgebruik triomferen omdat de Bijbel toch gelijk heeft, maar ‘deze triomfen zijn ook vaak maar zó kortstondig!’ (p. 59).

Twintig jaar later uitte B. Kamphuis vergelijkbare kritiek op de creationistische bijdrage van J.A. van Delden in *Schepping en wetenschap*. Bijbelse gegevens zijn niet los van de heilsbetekenis van de Schrift en van die gegevens verkrijgbaar (*De Reformatie*, jrg. 66, 1990-91, p. 518v).

Zij sluiten aan bij wat H. Bavinck schreef over de verhouding van de Schrift tot de wetenschappen. De feiten die de Schrift noemt (daarbij denkt hij o.m. aan de schepping), worden 'niet op en voor zichzelf medegedeeld, maar met een theologisch doel, opdat wij God zouden kennen tot zaligheid. De Schrift bemoeit zich nooit opzettelijk met de wetenschap als zodanig' (*Gereformeerde Dogmatiek I*, p. 415v). Laat ik, om dichterbij huis te blijven, het zeggen met de woorden van C. Trimp. In zijn bijdrage over 'De bijbel als boek van het verbond' zegt hij in zakelijke overeenstemming met o.m. H. Bavinck, J. Kamphuis en B. Kamphuis: 'De bijbel biedt ons niet hemelse informatie over alles wat wij wel graag zouden willen weten. Hij is niet een axioma-boek voor alle wetenschappen en voor de systeembouw van onze menselijke kennis-verwerving – een soort verkorting van de kennismogelijkheid in de wetenschap. Dat zeggen we tegen het *biblicisme* en het *fundamentalisme*. Maar tegen het *modernisme* zeggen we: De bijbel is ook niet een document van menselijke geloofsexpressie. We horen hier méér dan alleen mensenstemmen – we horen God die ons aanspreekt' (*Bevindingen*, p. 44; cursivering is van Trimp). Het is in andere bewoordingen wat we belijden in artikel 2 van de Nederlandse geloofsbelijdenis: dat God Zich in zijn Woord bekendmaakt 'voor zover dat voor ons in dit leven nodig is tot zijn eer en tot behoud van de zijnen'.

De 'bekering' van Knevel deed veel stof opwaaien. Bij hem zien we hoe kort de triomf is van een creationistisch bijbelgebruik. Zijn bijbelse argumenten uit Genesis 1 konden geen stand houden tegen de invasie van bewijsmateriaal dat op een ander ontstaan van de wereld zou wijzen. Kennelijk werp je met creationistisch bijbelgebruik geen dam op tegen het evolutionisme. Het *ND* constateerde dat de discussie zich nog tussen deze twee polen beweegt. Zou het niet zaak zijn om uit dat dilemma te komen en het Woord van God te lezen in overeenstemming met de aard en de strekking waarmee de Here God zijn Woord aan ons gegeven heeft?

Mozaïekgeloof

Gaat het hier alleen om het geloof over het ontstaan van de wereld? In de tv-uitzending van 2 februari hoorden we Knevel zeggen: 'Cees Dekker stelt op 6 januari in die uitzending van het elfde uur de vraag aan creationist Tom Zoutewelle: als blijkt dat de evolutietheorie toch uiteindelijk waar is, valt dan jouw geloof? Ja, zei Tom Zoutewelle. Ik vond het een heel markant moment. Ja ja. Dus voor een aantal mensen, vroeger ook voor mij, is het beginnen hier en eindigen daar. Als je begint bij de zes dagen, dan eindig je bij het feit dat Jezus niet is opgestaan. Ja, ja. Die angst ken ik ook. Dat was ook mijn angst in de jaren '70. Ja, één steen eruit en het hele bouwwerk (ik zou haast een lelijk woord zeggen) stort in elkaar.' Ook wat dit betreft is Knevel tot andere gedachten gekomen. Je kunt over de schepping anders gaan denken zonder dat het geloof in de opstanding van Christus wordt aangetast.

Vraag je hoe hij van die angst is bevrijd, dan is het de moeite waard om even naar hem te luisteren. Hij zegt: 'Ik heb de theorie van de mozaïek. Het geloof, het christelijk geloof heeft een aantal mozaïeksteentjes. Dat gaat over van alles en nog wat. Soms draai je in zo'n mozaïek een steentje om. Dan denk je, hé, wacht even, ik ben hierover anders gaan denken. Dan draai je dat om. Dan licht zo'n mozaïek net even anders op. Soms na een tijdje denk je, nee, toch niet. Ik draai het weer om, terug. Dan licht die weer anders op. En je draait weer

eens een ander steentje om. En dan licht de mozaïek weer even anders op. Dat vind ik een prachtige metafoor. Het christelijk geloof is een mozaïek met allemaal steentjes en omdat we allemaal nadenken omdat de cultuur invloed op ons heeft en de wetenschap, draaien we af en toe een steentje om. Maar het is niet zo dat als je hier dat steentje omdraait, dat als het ware aan het eind alle steentjes omgedraaid zijn. Nee, het licht net even anders op. Ik vind dat een veel mooiere metafoor dan de metafoor van het hellend vlak, waar ik ook aanhanger van ben geweest. Dat zeg ik er allemaal heel eerlijk bij.'

Het is een lang citaat. Ik heb Knevel even laten uitspreken omdat hij hier iets duidelijk maakt wat niet onbelangrijk is. Kun je in de opstanding blijven geloven als je hebt ontdekt dat God de wereld niet geschapen heeft zoals de Schrift het vertelt?

Het is gemakkelijk om op een voorbeeld kritiek te leveren. Het gaat altijd wel ergens mank. Maar dit voorbeeld zet wel aan het denken.

Het is een mooi beeld. Een mooie theorie. Het klinkt bescheiden. Je hebt in het geloof niet een hecht systeem. Je bent een zoekende, vragende en vindende mens. Bescheiden is ook het besef dat je van mening kunt veranderen. Wie nooit van mening verandert, leert ook nooit wat bij. Heel bescheiden. Je denkt onwillekeurig: waar was die bescheidenheid toen hij met veel aplomb zijn mening herriep? Je denkt ook: wie weet, over een poosje draait hij het steentje misschien wel weer terug – op tv.

En het is waar: we hebben in het christelijk geloof geen geloofssysteem. Je kunt proberen er een systeem van te bouwen. Daar zijn genoeg voorbeelden van. Maar het breekt altijd stuk. Het geloof is niet een systeem. We geloven in God. De drie-enige God. De éne God die betrouwbaar is, niet liegt en Zichzelf niet tegenspreekt. Om het te zeggen met een variant op de woorden van de apostel Jakobus: Hij die Christus uit de doden opwekte, heeft ook gezegd: 'Er moet licht zijn' (Jak. 2:11). We geloven geen systeem. Maar Woord en werken van God hebben in Hem wél samenhang en verband.

Verband is er natuurlijk ook in een mozaïek. Het zijn geen losse steentjes! Maar als ik Knevel goed beluister, is dát nu juist voor hem de waarde van zijn metafoor: dat je steentjes kunt omdraaien en terugdraaien zonder dat het de rest beschadigt. Losse steentjes dus. Als het om losse steentjes gaat, zegt dit voorbeeld ten aanzien van het geloof dan niet hetzelfde als wat we aanwezen als biblicistisch bijbelgebruik, dat met bijbelteksten lós van verband en bedoeling argumenteert? Het lijkt erop dat we via de metafoor van het mozaïek ván het biblicistisch-creationistisch bijbelgebruik geleid worden náár de modieuze opvatting dat de waarheid in fragmenten bestaat. Met verlies van de verbanden en de eenheid van Gods Woord.

Knip... verknipt?

Knevel vreest dus geen religieuze 'Dominoday' waarop het ene na het andere geloofsartikel sneuvelt. Dan moet hij in de Bijbel een knip maken tussen Genesis 1 en het vervolg. In een interview in het *Reformatisch Dagblad* (10 april 2009) doet hij dat ook. Sprekend over de opstanding zegt hij dat 'Genesis 1 qua vertelling van een wezenlijk andere orde is dan de berichten over de opstanding. Het verhaal over kruis en opstanding betreft het betrouwbare verhaal dat God geopenbaard is in de tijd en 34 jaar op aarde heeft geleefd. De Schrift gaat uit van Jezus Christus en Die gekruisigd. Dat zijn verifieerbare feiten.' Hij bedoelt niet dat de opstanding vandaag nog verifieerbaar is. Maar de Opgestane is door getuigen gezien. Dat getuigenis gelooft de kerk. In hetzelfde interview noemt hij de zondeval 'zo'n essentieel punt,

theologisch en bevindelijk, dat die voor mij onomstotelijk vaststaat'. De knip ligt dus vóór de zondeval, zeg maar tussen Genesis 1 en 2. Wordt deze knip door Gods Woord gemaakt of wordt dat Woord erdoor verknipt?

Genesis 1 van een heel andere orde, meent Knevel. Het verschil zit er kennelijk in dat er van de opstanding getuigen zijn. Toen God de wereld schiep, waren er geen getuigen bij. Dat is waar. Tenminste, als je de kroongetuigen er niet in betreft: de Zoon, het Woord door wie alle dingen geschapen zijn (Joh. 1) en de Geest van God die over de wateren zweefde (Gen.1:1). Beiden ook werkzaam in de openbaring die God in de Schriften heeft gegeven. En zegt de Here niet dat zijn zonen – en dan denk ik aan de engelen – jubelden toen Hij de wereld schiep (Job. 38)? Engelen die we in de Schrift zo vaak zien als dienaren die een werkzaam aandeel hebben gehad in de bemiddeling van Gods openbaring (Heb. 2:2). Geen menselijke getuigen. Wel relevante getuigen, nu wij voor het ontstaan van de wereld zijn aangewezen op de openbaring van God.

Eenheid in Genesis

Erg geloofwaardig lijkt de knip die Knevel maakt, mij niet. Niet dat er rond Genesis 1 geen vragen en moeiten zijn. Meer dan genoeg. Te veel ook om in deze Kroniek op in te gaan. Maar het verband van Gods Woord is mij toch te sterk om Genesis 1 anders te lezen dan de rest.

De structuur van het eerste bijbelboek laat deze knip niet toe. In Genesis 2:4 wordt een zeker onderscheid gemaakt tussen het vertelde in het eerste hoofdstuk en de rest. Daar lezen we: 'Dit is de geschiedenis van hemel en aarde.' Daarna lezen we over het paradijs. Er zijn er zelfs die hier zo'n groot onderscheid zien dat ze over een tweede scheppingsbericht spreken. Maar het is een zinsnede die elf keer in Genesis voorkomt en structuur aan dit bijbelboek geeft. Steeds verbindt de auteur met die woorden wat hij verteld heeft met wat er gaat volgen. Hoe is het verdergegaan? Zo geeft hij structuur aan de gebeurtenissen die hij beschrijft. Hij past ze in binnen de strekking van zijn verhaal. In Genesis 2:4 wordt het vervolg verbonden aan Genesis 1. Daarmee wordt de schepping ingepast in de structuur en het doel van het geschiedenisboek Genesis. De schepping staat aan het begin. Dat begin vormt één geheel met de geschiedenis die volgt. Waarom zou dat begin waar 2:4 bij aanknoopt, dan geen geschiedenis zijn? Een opera begint met de ouverture. Maar reeds met de eerste maten van de ouverture begint toch de uitvoering zelf? En daarbij: in deze ouverture volgen dagen elkaar op. De exegeet H.M. Ohmann schrijft daarover: 'Wat de Here heeft geschapen, heeft Hij in zes tijdsruimten, tijdseenheden tot stand gebracht. Er moeten dagen, tijdperken, perioden zijn geweest, die op elkaar volgen en bij elkaar aansluiten. De dagen worden geteld' (A.P. Wisse e.a., *In het licht van Genesis*, p. 94). En de dogmaticus J. Kamphuis merkt in verband met de dagen en het tellen ervan op: 'Van *fundamentele betekenis* is dat wij erkennen dat hier het *historisch bericht* begint' (*Aantekeningen bij Heyns' dogmatiek*, p.43; cursivering van de auteur).

Eenheid in de Schrift

Zoals Genesis 1 wordt ingepast in de structuur en de bedoeling van het hele boek Genesis, zo wordt in het vervolg van de Schrift daar ook op teruggegrepen als een integrerend onderdeel van wat God heeft geopenbaard. Een paar voorbeelden maken dat duidelijk.

In Exodus 20 wordt de sabbat gefundeerd in het verloop van de schepping in zeven dagen. Er is in de Bijbel geen grond te vinden voor de gedachte dat het andersom zou zijn geweest en dat de dagen van de schepping geordend zijn naar de sabbatsweek van Israël.

Voor de positie die God in zijn schepping aan de mens gegeven heeft, grijpen latere auteurs op de schepping terug. Psalm 8 zingt vanuit Genesis 1:26v over de majesteit van God en de mens aan wie God alles onderworpen heeft. Hebréeën 2 sluit met het oog op de komende wereld daarop aan.

Hetzelfde zie je bij de vernieuwing van de mens, zoals Paulus daarover aan de gemeente in Kolosse schrijft: de mens die vernieuwd wordt naar het beeld van zijn Schepper (Kol. 3). Is dat niet de weerklank van wat God in Genesis 1 zei: laat Ons mensen maken naar ons beeld?

Dezelfde apostel schrijft over onze wedergeboorte als het werk van God in ons hart. ‘De God die gezegd heeft “uit de duisternis zal licht schijnen”, heeft het doen schijnen in onze harten om ons te verlichten met de kennis van zijn luister, die afstraalt van het gezicht van Jezus Christus’ (2 Kor. 4:6). Hij gaat kennelijk terug naar het allereerste begin: ‘God zei: er moet licht komen’ (Gen. 1:3). Het wonder van God in ons hart staat op hetzelfde niveau als het wonder waardoor God deze wereld schiep (vgl. Dordtse Leerregels III/IV,12).

Zo komen we bij de openbaring dat God de wereld geschapen heeft door zijn Woord: ‘God zei...’ Het wordt herhaaldelijk gezegd in Genesis 1. Psalm 33 zingt erover: ‘Door het Woord van de HEER is de hemel gemaakt’ (vs. 6). ‘Hij sprak en het was er. Hij gebod en het stond er’ (vs. 9). Gaat het niet om dat scheppend spreken als Johannes schrijft: ‘In het begin was het Woord. Het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat’ (Joh. 1:1)? In Hebréeën 11 lezen we hetzelfde: ‘Door het geloof komen we tot het inzicht dat de wereld door het woord geordend is.’ Rust dat geloof niet op Genesis 1? Als je dan van Genesis 1 kunt zeggen dat God de wereld anders heeft geschapen dan zoals daar verteld wordt, waarom zou je dan geloven dat God de wereld geschapen heeft door zijn Woord?

Dat raakt ook de opstanding van de doden. De apostel schrijft over het geloof van Abraham, waardoor de vader van de gelovigen voor God rechtvaardig was. God beloofde hem een groot nageslacht. Menselijk gezien onmogelijk. Maar Abraham vertrouwde op God ‘die de doden levend maakt en in het leven roept wat niet bestaat’ (Rom. 4:17). Voor Abraham was de God van de opstanding de God die schept wat niet bestaat doordat Hij dat roept. Zo kende Abraham de Here dus al! Dat was zijn houvast bij die onmogelijke belofte van dat grote nageslacht. Ongetwijfeld was dat ook zijn houvast bij die onmogelijke opgaaf om Isaäk, en heel zijn nageslacht, te offeren. Hij heeft overwogen dat het voor God mogelijk moest zijn iemand uit de dood op te wekken (Heb. 11). Mag je hierbij niet ook denken aan wat de Here Jezus doet bij het open graf van Lazarus: ‘Daarna *riep* Hij: “Lazarus kom naar buiten”’ (Joh. 11:43)? De Schrift verbindt de opstanding van de doden aan het scheppend roepen van God dat in Genesis 1 al wordt gehoord.

Deze voorbeelden laten zien dat het Woord van God duidelijke verbanden legt tussen Genesis 1 en het vervolg. Ze laten zien dat de Schrift een eenheid vormt. Deze verbanden gaan terug op Genesis 1 *zoals* Gods scheppend handelen daar verteld wordt. Dat maakt het ongeloofwaardig om na Genesis 1 een knip te zetten, alsof dat hoofdstuk van heel andere orde is dan de rest van de Schrift.

Betrouwbaar

Hiermee is lang niet alles over het scheppen van God gezegd. Er zou bijvoorbeeld te spreken zijn over God die Zich in zijn openbaring aanpast aan het bevattingsvermogen van zijn hoorders, de mens. Ook wijzen Bavinck (en anderen) erop dat de Here méér gedaan heeft dan Genesis 1 vertelt (*Gereformeerde Dogmatiek II*, p. 463). Wat de Here tegen Job zegt (Job 38v) bevestigt dat. Er is *veel niet* geopenbaard. Dat moet ons er niet toe verleiden om te veronderstellen dat de schepping anders geweest is dan de dingen die *wél* geopenbaard zijn. Daarvoor zijn de verbanden van de Schrift te sterk. Het Woord van God spreekt naar zijn aard. Naar zijn aard is het *niet uitputtend*. Het is *wel betrouwbaar*. Met het oog op de eer van God en onze zaligheid.

Afgesloten op 27 mei 2009.